

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Рада по вивченню продуктивних сил України

На правах рукопису

ЛЕУШИНА ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ВИРІВНИЧОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНАЛЬНОГО АПК

/ на прикладі Херсонської області /

Спеціальність 08.08.03 - Економіка навколишнього середовища

+ 08.04.02

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1997

Дисертація є рукопис

Робота виконана на кафедрі економічної і соціальної географії
України Мелітопольського державного педагогічного інституту

Наукові керівники: доктор економічних наук, чл.-кор. УЕАН
Мармуль Лариса Олександрівна

доктор економічних наук, акад.УЕАН
Черник Людмила Григорівна

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Грушко Віктор Іванович

доктор географічних наук, акад.УЕАН
Іванух Роман Андрійович

Провідна організація: Миколаївський сільськогосподарський інститут

Захист відбудеться "29" травня 1997р. о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.78.02 Ради по вив-
ченню продуктивних сил України НАН України за адресою: 252032,
м.Київ, бульвар Т.Шевченка, 60, 3-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Ради по вив-
ченню продуктивних сил України НАН України.

Автореферат розіслано "25" квітня 1997р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук

Л.Г.Черник

I. Загальна характеристика і структура роботи.

I.1. Актуальність дослідження.

В сучасних умовах суспільного розвитку важливе значення має досягнення стабільного та збалансованого функціонування всіх елементів продуктивних сил, забезпечення екологічно безпечного стану довкілля, вирішення соціально-економічних проблем населення. Особливо значення проблеми сталого розвитку продуктивних сил і екологізація виробництва набувають у регіональних агропромислових комплексах /РАПК/, які є своєрідною контрактио-акумуляторною зоною у системі "довкілля-виробництво-людина". Накопичення негативних економічних та соціальних наслідків у розвитку агропромислової сфери економіки, загострення екологічної обстановки вимагають виявлення і розробки закладів по ліквідації "вузьких місць" у розвитку агропромислового виробництва. До них належить в першу чергу забезпечення ефективного функціонування виробничої інфраструктури.

Тривалий період галузі виробничої інфраструктури РАПК розглядалися, на жаль, як другорядні. Особливо це стосувалося вирішення екологічних проблем їх функціонування, що обумовило загальну невисоку еколого-економічну ефективність їх функціонування. Так на стадіях транспортування та зберігання сировини і готової продукції втрачається до 30% їх обсягу. Тільки 25% продовольчих товарів надходить до споживача у розфасованому вигляді. Особливо негативні екологічні наслідки має недостатнє забезпечення сховищами для мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин, сучасними спорудами. У регіональних АПК, які розвиваються на базі інтенсивного зрошуваного землеробства, особливо еколого-економічного значення набуває водногосподарська та гідромеліоратив-

на інфраструктура. Саме за показниками розвитку виробничої інфраструктури АПК України відстає від передових західних країн. Тому обґрунтування еколого-економічно збалансованого розвитку галузей виробничої інфраструктури регіональних АПК, визначення показників еколого-економічної ефективності функціонування та шляхів і засобів її підвищення має важливе значення для пропорційного розвитку раціональних АПК, формування стабільного і збалансованого продовольчого ринку, підвищення конкурентноздатності вітчизняної продукції, комплексного вирішення соціальних та екологічних проблем життєдіяльності населення.

1.2. Мета і завдання дослідження.

Метою дисертаційної роботи є розробка методологічних та методичних підходів до оцінки еколого-економічної ефективності виробничої інфраструктури регіонального АПК та обґрунтування основних напрямів і заходів її підвищення у перспективі /на прикладі Херсонської області/.

Для досягнення цієї мети були поставлені та вирішені наступні завдання:

- визначені еколого-економічна сутність, склад, структура та принципи і тенденції розвитку виробничої інфраструктури АПК;
- обґрунтовані теоретико-методичні основи оцінки еколого-економічної ефективності функціонування галузей виробничої інфраструктури;
- здійснено аналіз комплексу факторів сталого еколого-економічного розвитку та раціонального розміщення об'єктів і галузей виробничої інфраструктури АПК у т.ч. в умовах Херсонської області;
- зроблена оцінка еколого-економічної ефективності функціо-

нування галузей виробничої інфраструктури Херсонської області;
- обґрунтовані шляхи і засоби підвищення еколого-економічної ефективності розвитку і розміщення виробничої інфраструктури АПК Херсонської області на перспективу.

1.3. Предмет та об'єкт дослідження.

Предметом дослідження є наукове обґрунтування підвищення еколого-економічної ефективності функціонування виробничої інфраструктури регіонального АПК, забезпечення її сталого розвитку,

Об'єктом дослідження є виробнича інфраструктура АПК Херсонської області. Це район, де агропромислове виробництво є визначальним у розвитку господарського комплексу. Воно ведеться в умовах недостатнього природного вологозабезпечення, екологічно нестійких агроландшафтів сухостепової зони. Останні обставини зумовили значний розвиток гідромеліоративної мережі у структурі виробничої інфраструктури та неоднорідні еколого-економічні його наслідки. Спеціалізація обласного АПК на виробництві плодоовоче-консервної, молочної та маслосиробної продукції, різкі коливання попиту на споживчому ринку за рахунок рекреантів у сезони відпочинку вимагають розвитку виробництва та застосування сучасних таропакувальних засобів, фасування та зберігання готової продукції, особливо коротких термінів зберігання. Нарешті, велике антропогенне навантаження на нестійкі до зовнішніх впливів агроландшафти, рекреаційна спеціалізація регіону вимагають більш інтенсивного розвитку власне екології інфраструктури. Разом з цим названі проблеми не одержали достатнього дослідження та вирішення у Херсонській області.

У процесі дослідження використано значну кількість інформації з проблем економії природовористування та екологічних аспектів функціонування галузей виробничої інфраструктури, зокрема да-

ні статистичної звітності підприємств або підрозділів виробничої інфраструктури, матеріали Херсонського обласного статистичного управління, управління сільського господарства і продовольства, управління водного господарства і водних ресурсів, Державного управління екологічної безпеки у Херсонській області.

1.4. Методологія та методика дослідження.

Теоретичною та методологічною базою досліджень є фундаментальні наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань ефективного, еколого-економічного функціонування АПК взагалі і галузей виробничої інфраструктури зокрема, у т.ч. в умовах Причорноморського регіону і Херсонської області: С.І.Дорогунцова, П.П.Борщевського, В.І.Грушка, Л.Г.Чернюк, П.П.Руснака, В.М.Трегобчука, Д.С.Добряка, І.Ф.Чернявського, Красовського, М.Г.Ігнатенка, Р.А.Івануха, Л.О.Мармуль, І.І.Черня; нормативні акти власних структур України з питань економічної реформи, раціонального природокористування, екології агропромислового виробництва управління господарським комплексом.

У контексті системного підходу до вивчення ефективності функціонування виробничої інфраструктури регіонального АПК були застосовані методи: статистико-економічний з використанням аналітичних групувань, монографічний, абстрактно-логічний, системного та факторного аналізів, розрахунково-конструктивний, еколого-економічного районування.

1.5. Наукова новизна дослідження.

Новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні проблеми підвищення еколого-економічної ефективності функціонування галузей виробничої інфраструктури регіонального АПК Херсонської області. Основними результатами, що

мають наукову новизну та виносяться на захист, є такі:

- визначення еколого-економічної сутності, тенденцій закономірностей розвитку виробничої інфраструктури регіонального АПК в умовах формування ринкових засад господарювання;

- обґрунтування оптимального складу виробничої інфраструктури, її ролі в забезпеченні формування стабільного та збалансованого розвитку регіонального АПК і формування ринку його продукції;

- системно-структурний аналіз факторів розміщення і розвитку галузей виробничої інфраструктури регіонального АПК;

- оцінка еколого-економічної ефективності функціонування виробничої інфраструктури, еколого-економічне районування території Херсонської області за рівнем розвитку виробничої інфраструктури;

- обґрунтування перспективних напрямів та заходів підвищення еколого-економічної ефективності виробничої інфраструктури регіонального АПК Херсонської області;

- розроблен динамічний механізм оптимізації еколого-економічного функціонування виробничої інфраструктури АПК Херсонської області.

1.6. Теоретичне та практичне значення роботи.

Результати дослідження є теоретичною та методичною основою для оцінки, прогнозування, обґрунтування шляхів підвищення еколого-економічної ефективності виробничої інфраструктури регіональних АПК на рівні адміністративних областей.

Результати досліджень, що містять рекомендації по підвищенню еколого-економічної ефективності виробничої інфраструктури Херсонської області, передані для практичного використання Хер-

сонському обласному управлінню сільського господарства і продовольства. Матеріали дисертації знайшли відображення у навчально-методичному процесі Херсонського сільськогосподарського інституту, Таврійської аграрної академії /м.Мелітополь/ і використовуються для викладання курсів "Розміщення продуктивних сил і економіка регіонів", "Економіка сільського господарства", "Аграрний менеджмент", "Економіка природокористування". Автор взяв участь у складенні методичних вказівок з курсу "Економіка природокористування".

1.7. Апробація роботи.

Основні положення дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Мелітопольського педагогічного інституту /1994-1996рр./; засіданнях регіональних відділень Української Екологічної академії наук /Мелітополь, 1995; Херсон, 1996/; Республіканській науково-практичній конференції "Підвищення еколого-економічної ефективності функціонування регіонального АПК Півдня України" /Мелітополь, 1994/; міжнародній науковій конференції Єврорегіон-Буг, з проблем узв'язки транспортних магістралей і розвитку регіональної інфраструктури /Луцьк, 1996/; міжнародній науковій конференції "Безвідходна технологія, комплексне використання сировини - шляхи підвищення ефективності виробництва в умовах ринку" /Мелітополь, 1996/.

1.8. Публікації. За результатами досліджень опубліковано 5 наукових праць загальним обсягом 3,0 д.а., у т.ч. 2,5 д.а. належить особисто автору.

1.9. Декларація конкретного особистого внеску дисертанта в розробку наукових результатів, що виносяться на захист.

Визначено еколого-економічну сутність виробничої інфраструктури регіонального АПК, ідентифіковано її склад, обґрунтовані принципи та тенденції розвитку в умовах переходу до ринкових відносин.

Здійснений аналіз факторів впливу на еколого-економічну ефективність галузей виробничої інфраструктури на рівні регіонального АПК;

Проведена оцінка еколого-економічної ефективності функціонування галузей виробничої інфраструктури АПК Херсонської області.

Обґрунтовано основні напрями та заходи підвищення ефективності функціонування виробничої інфраструктури АПК на перспективу.

Запропонований економічний механізм оптимізації еколого-економічного функціонування галузей виробничої інфраструктури АПК Херсонської області.

1.10. Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, переліку використаної літератури, містить 2 схеми та 10 таблиць. Список літератури охоплює 132 наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів. Загальний обсяг дисертації становить машинописного тексту.

П. Найважливіші положення та результати дослідження.

2.1. Теоретико-методологічні основи еколого-економічної оцінки виробничої інфраструктури регіонального АПК.

Виробничу інфраструктуру АПК можна визначити як взаємозв'язану сукупність галузей та видів діяльності, спрямованих на створення необхідних умов для екологічно та економічно ефективного функціонування галузей сільського господарства і переробної промисловості, споживчого ринку шляхом надання їм виробничих послуг, а також на здійснення міжрегіональних агропромислових зв'язків.

З огляду на глибокий соціально-економічний та екологічний зміст виробничої інфраструктури, багатогранні аспекти її функціонування важливими елементами теорії та методології дослідження є ідентифікація складу, організації та структури.

До складу ВІ РАПК слід включати: матеріально-технічне постачання, ремонт і технічне обслуговування, агрохімічну службу, меліорацію і водозабезпечення; холодильно-складське, таропакувальне господарства, спеціалізований транспорт. Прямі екологічні функції виконують очисні споруди підприємств АПК, природоохоронні та заповідні території і об'єкти. Специфіка агропромислового виробництва дозволяє віднести АПК до найбільш інфраструктуроємких господарських утворень. Галузі виробничої інфраструктури відносяться до найбільш затратних ланок АПК. Але й окупність затрат тут становить 3-4 роки, що майже у 2 рази швидше у порівнянні з іншими галузями.

Не дивлячись на суттєву різноплановість, галузі ВІ мають загальні риси та закономірності розміщення і розвитку. До таких властивостей виробничої інфраструктури відносяться: допоміжне обслуговує значення; окупність послуг ВІ продукцією основних га-

лузей, інерційність, яка полягає у довготривалих строках експлуатації та нарощуванні нових інфраструктурних елементів на існуючий опорний каркас; лінійний, точковий або ареальний характер розміщення; характеристики емкості місцезнаходження, протяжності, потужності. Разом з цим виробничій інфраструктурі належить визначна роль у забезпеченні збалансованого розвитку регіонального АПК, а також раціонального природокористування, досягненні природозберігаючого типу агропромислового відтворення. Його зміст полягає у створенні максимально адекватної природним умовам системи організації території у процесі агропромислового виробництва.

У сільському господарстві регіонального АПК особливу екологічну роль відіграють сховища та склади мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин, гідромеліоративна мережа, очисні споруди тваринницьких комплексів, екологічна інфраструктура. У переробній промисловості - це очисні споруди. На споживчу якість готової продукції впливають таропакувальні матеріали, забезпечення сучасними складами і холодильниками.

Найбільш значними показниками оцінки еколого-економічної ефективності галузей виробничої інфраструктури є фондо-, трудо- і капіталоемність; чисельність промислово-виробничого персоналу, обсяги послуг та вартість виробничих основних фондів; приріст обсягів послідовно та комплексно використаних природних ресурсів; приріст продукції, який одержали в результаті правильного зберігання та раціональних перевезень; частина зменшення або обсяги ліквідації забруднення довкілля внаслідок насиченості об'єктами виробничої інфраструктури РАПК. Загальну екологічну ефективність функціонування виробничої інфраструктури РАПК пропонується визна-

чити за формулою:

$$E_{vi} = \frac{K=0}{V=0} E_l$$

де - E_{vi} - екологічна ефективність функціонування виробничої інфраструктури РАПК; E_l - сума екологічних ефектів функціонування галузей виробничої інфраструктури; K - коефіцієнт екологічної безпеки; V - часова стабільність.

Планування та прогнозування шляхів ефективного розвитку виробничої інфраструктури на перспективу повинне ґрунтуватися на проведенні еколого-економічного районування території на основі оцінки рівня розвитку виробничої інфраструктури. Показниками такої оцінки є : рівень розореності території; питома вага зрошуваних земель у структурі сільськогосподарських угідь; рівень забезпеченості об'єктами виробничої інфраструктури; рівень лісистості, забезпеченості природоохоронними об'єктами та територіями; рівень водоресурсозабезпечення; показники здоров'я, тривалості життя та відтворення населення. Прогнозування власне економічної ефективності галузей виробничої інфраструктури повинне врахувати обґрунтування їх планових та перспективних потужностей; фінансові результати діяльності; ціни і тарифи на послуги виробничої інфраструктури; напрями та обсяги інвестицій.

2.2. Тенденції, умови та фактори еколого-економічного розвитку виробничої інфраструктури АПК Херсонської області.

Херсонська область характеризується в Україні інтенсивним розвитком агропромислового комплексу на основі наймасштабніших у країні зрошуваних меліорацій; виробничою спеціалізацією господарського комплексу на машинобудуванні, легкій, харчовій і паливній промисловості, нафтопереробці та будівельній індустрії. Нез-

важаючи на відносну екологічну безпеку функціонування названих галузей, загальну екологічну ситуацію в області не можна оцінити позитивно. Займаючи 22-ге місце в Україні за рівнем самовідновлення середовища, регіон посідає 6-10-те місце за обсягом проявів негативних екологічних процесів. Негативний екологічний вплив на довкілля здійснюють не достатньо обгрунтоване інтенсивне зрошення, надмірні хімічні меліорації, недосконала очистка шкідливих речовин діяльності промислових підприємств; рекреаційне перевантаження території у сезони відпочинку. Для Херсонської області характерний великий дефіцит водних ресурсів та значні обсяги водокористування при їх величезному транзитному забрудненні. Необхідність забезпечення зрошення зумовило провідну роль гідромеліоративної мережі у складі виробничої інфраструктури обласного АПК. На її фоні менша увага приділялась розвитку агрохімічної служби, холодильного, складського, таропакувального господарства, соціальної інфраструктури сільської місцевості. Серед інших областей Причорноморського регіону Херсонська область виділяється найменшою забезпеченістю автомобільними та залізничними шляхами, спеціалізованим транспортом підприємств в АПК. Це призводить до певних втрат сільськогосподарської продукції і вимагає пріоритетного розвитку цих елементів інфраструктури.

Серед особливостей природного середовища та основних природно-антропогенних процесів, які пов'язані з еколого-економічною ефективністю галузей виробничої інфраструктури, відзначимо наступні, несприятливі гідрогеологічні умови при інтенсивному зрошенні спричиняють підтоплення території і вимагають створення комплексу "допоміжної" інфраструктури - дренажної мережі. Наявність нестійких форм поверхні /наприклад, Олешківських пісків/ вимагає додат-

кових лісонасаджень, створення полезахисних лісосмуг. Розміщення подів та балок на фоні загального рівнинного рельєфу необхідно враховувати при розміщенні складського господарства, особливо для мінеральних добрив, очисних споруд, ставків-накопичувачів. У зоні зрошення, крім підтоплення, активізувалися процеси водної ерозії, вторинного засолення, забруднення мінеральними добривами і хімічними засобами, зменшення родючості ґрунту в цілому.

2.3. Умови, ресурси та фактори розвитку й розміщення виробничої інфраструктури АПК Херсонської області.

Велика питома вага зрошуваних земель /біля 30,0% площі сільськогосподарських угідь, спеціалізація тваринництва на вирощуванні ВРХ та птахівництва та його концентрація на середніх та великих тваринницьких комплексах зумовили переважачий розвиток у складі виробничої інфраструктури потужної гідромеліоративної, в т.ч. дренажної мережі, а також власне екологічної інфраструктури у вигляді полезахисних лісосмуг, зелених зон санітарного призначення навкруги тваринницьких комплексів, штучних лісових насаджень, природоохоронних територій. Серед природно-техногенних процесів у Херсонській області переважають водна та вітрова ерозія, підтоплення території, вторинне засолення. Близкість залегання підґрунтових вод, наявність негативних природно-техногенних процесів вимагають екологічно безпечного використання мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин з метою попередження забруднення довкілля. Ці функції повинна виконувати високоорганізована агрономічна служба.

Спеціалізація АПК Херсонської області на виробництві плодово-овочевої, м'ясомолочної продукції, плодово-овочевих консервів зумовляє пріоритетний розвиток холодильного, складського, тарпа-

кувального господарства як складових виробничої інфраструктури. Враховуючи пріоритетність розвитку переробних галузей в господарському комплексі області в цілому, слід наголосити на важливості функціонування очисних споруд харчових підприємств.

Особливості важливого елемента виробничої інфраструктури - шляхового господарства, зумовлені значною віддаленістю населених пунктів, особливо в сільській місцевості, одне від одного, від районних та обласного центрів. Значні розміри території області, великі площі землекористування сільськогосподарських підприємств є фактором розвитку більш потужної мережі внутрішньогосподарських шляхів. В цілому ж екологічні функції виробничої інфраструктури посилюються не тільки провідною роллю АПК у господарському комплексі Херсонської області, наявністю екологічно небезпечних процесів та наслідків господарської діяльності, але й її рекреаційною спеціалізацією. Таким чином, комплекс умов і факторів еколого-господарського та соціально-економічного характеру зумовив формування у складі виробничої інфраструктури АПК Херсонської області галузей з пріоритетними еколого-економічними функціями - гідромеліоративної мережі, агрохімічної служби, шляхового, складського, холдильного, таропакувального господарств, а також екологічної інфраструктури.

2.4. Гідромеліоративна та агрохімічна інфраструктура.

Гідромеліоративна мережа АПК Херсонської області представлена Інгулецькою, Краснознам'янською та Каховською зрошувальними системами. Найбільш потужною з них є Каховська, яка охоплює території Каховського, Чаплинського, Новотроїцького, Іванівського та Генічеського районів. Зрошення та інші гідромеліоративні заходи забезпечують гідротехнічні споруди у складі Каховського магістрального каналу довжиною 520 км, розподільні та скидові кана-

ли завдовжки 1160 км, 79 акумулюючих ставків та водосховищ з площею водного дзеркала 599 га, насосні станції. Дренажні системи різного типу займають площу понад 31,2 тис.га. На території системи зрошення розташований всесвітньовідомий біосферний заповідник Асканія Нова. Навколо нього передбачена охоронна зона шириною 2 км. По всьому контуру заповідника споруджено вертикальний дренаж.

На території Білозерського адміністративного району знаходиться Інгулецька зрошувальна система. Вона менш потужна, ніж Каховська. Водопостачання здійснюється за рахунок Інгулецького каналу та ставків загальною площею 441 га. Мережа розподільних каналів, включаючи територію Миколаївської області, досягає 465 км, внутрішньогосподарських - 1263 га. У системі нараховується також понад 4000 гідротехнічних споруд; дренажна внутрішньогосподарська та колекторно-скидна мережа побудована на площах відповідно 60 і 10 тис.га.

Зрошування у південних районах забезпечує Краснознам'янська зрошувальна система. Магістральні канали системи - Краснознам'янський та зональний мають довжину відповідно 102 і 306 км. Дожина розподільних каналів досягає 226 км, зрошувальних - 976 км. Подачу води забезпечують 39 насосних станцій. Загальна ж кількість гідротехнічних споруд досягає 12 тис. Практично на всій площі зрошення системи споруджена мережа вертикального та горизонтального дренажу - 70 тис.га.

Гідромеліоративна інфраструктура має як схожі, так і відмінні риси у розрізі адміністративних районів. Найбільш розвинута вона у Каховському, Новотроїцькому, Чаплинському районах /площі зрошення перевищують, становлять 40-70% від загальної кільк-

кості сільськогосподарських угідь; велика концентрація гідротехнічних споруд; забезпеченість дощувальними машинами і установками досягає 1,5-2,0 на 100 га зрошуваних угідь/. Середній рівень розвитку гідромеліоративної інфраструктури характерний за названими показниками для Білозерського, Бериславського, Голопристанського, Цюрупинського, Іванівського, Скадовського, Каланчацького та Генічеського районів. Найменший рівень зрошення та розвитку гідромеліоративної інфраструктури характерний для Великопетиського, Великоолександрівського, Верхньорогачицького, Високопільського, Горностаївського, Нижньосірогозького, Новоронцовського районів.

Саме ці райони мають найбільші територіальні резерви для розширення зрошуваних площ. У всіх районах зрошення гострою проблемою залишається в останні роки фінансування водопостачання у розподільні та зрошувальні канали, фінансове забезпечення функціонування гідромеліоративної інфраструктури в цілому. Низькою залишається забезпеченість дощувальними машинами і установками. Із загальної кількості 6243 20% потребують ремонту. Їх концентрація змінюється від 8 у Нижньосірогозькому до 1 на 100 га зрошуваних угідь у Скадовському і Каланчацькому районах. Таким чином, кількість дощувальних машин необхідно привести у відповідність до величини зрошуваних площ. Загальною проблемою зрошення у зв'язку з протиерозійними заходами, снігозатриманням є створення полевих лісосмуг. Поки що їх концентрація є найнижчою у країні і не задовольняє потреби всіх районів Херсонської області. Така ж ситуація склалася і у розміщенні природоохоронних та заповідних територій. Переважна частина з них представлена плавнями, заболоченими місцевостями нижньої частини долини

р.Дніпро, які не використовуються у сільськогосподарському обігу.

Степові природоохоронні території, особливо у внутрішніх районах області, практично відсутні. Тому ліквідація названих вузьких місць становить перспективний напрям підвищення еколого-економічної ефективності гідромеліоративної мережі.

Важливі еколого-економічні функції у ефективному функціонуванні регіональних АПК здійснює агрохімічна служба. Незважаючи на те, що в останні роки використання мінеральних добрив, пестицидів значно скоротилося, воно ставить особливі вимоги до інфраструктурного забезпечення з огляду вимог екології. Незважаючи на досить значну забезпеченість складами і ємкостями для зберігання мінеральних добрив, у Херсонській області середня забезпеченість капітальними спорудами цільового призначення є на рівні 55%. При цьому у розміщенні капітальних складів спостерігаються значні диспропорції - від 23-37% у Каланчацькому та Новотроїцькому до 93% у Скадовському, При цьому забезпеченість приміських, придніпровських районів - Білозерського, Цюрупинського, Голопристанського на рівні 75% оцінюється як позитивне. Фактором екологічного ризику є відносно низька забезпеченість ємкостями для зберігання мінеральних добрив у районах інтенсивного зрошення - Новотроїцькому, Каховському, Каланчацькому.

Агрохімічною службою використовуються цистерни для зберігання рідких мінеральних добрив та хімікатів. Вони зовсім відсутні в Іванівському та Нижньосірогозькому регіонах, у ряді районів їх кількість дорівнює одиницям. Значні диспропорції характерні і для розміщення складів для зберігання пестицидів. Загальна забезпеченість ними досягає 90%, з них капітальними є 66% споруд. При практично однакових площах землекористування, кількість скла-

дів відрізняється у 10 разів /наприклад, Цюрупинський і північно-східні райони області/.

У перспективі для поліпшення загальної еколого-економічної обстановки на території Херсонської області доцільно привести ємкість та наявність капітальних складів пестицидів у відповідність до нормативних показників, площ землекористування, спеціалізації господарств, рівня зрошення. Важливе значення має роз'яснювальна робота серед приватних землекористувачів, кількість яких неухильно зростає, про правила роботи та норми використання хімікатів.

2.5. Холодильне, складське та таропакувальне господарство.

Важливими складниками виробничої інфраструктури АПК Херсонської області на стадії забезпечення реалізації продукції є складське, холодильне та таропакувальне господарства. Базові галузі обласного АПК спеціалізуються на виробництві зерна, плодочовечих культур, м'яса ВРХ та птиці, плодочовечих та рибних консервів, масла та твердих сирів. Найвищий рівень забезпеченості характерний для зерносову - 96,0%. Оптимальним є розташування найбільших ємкостей та елеваторів у населених пунктах-транспортних вузлах, у внутрішніх районах області зернової спеціалізації. Це дозволяє уникнути значних втрат урожаю зернових та соняшнику.

Значно меншою є забезпеченість сучасними овочекартоплесковими з охолодженням та вентиляцією на 55,6% від їх загальної кількості. Недостатньою є забезпеченість холодильниками, 1/3 з яких розміщується у пристосованих спорудах.

Рационалізація складського господарства, таким чином, є важливим резервом підвищення еколого-економічної ефективності АПК

Херсонської області в цілому.

Переробні підприємства АПК можуть бути повністю забезпечені скляною тарою обласного виробництва - Херсонського заводу тари. Крім склотари, таропакувальне господарство в регіональному АПК області представлене виробництвом кришок СКО, картонних ящиків, дерев'яної тари. Переважає виробництво скляних банок місткістю 1,0 та 3,0 л. Виробництво дерев'яної транспортної тари здійснюється 21 підприємством /проти 52 у 1990р./. Найбільші обсяги її виробництва зосереджують плодоовочеконсервні заводи, підсобні цехи заводів продторарів, колективних сільськогосподарських підприємств. Якщо до 1996р. з початку 20-х років для виробництва більшості видів тари був характерний спад, то в 1996р. спостерігається підйом виробництва дерев'яної тари майже на 20%. Темпи приросту виробництва гофротари та кришок СКО досягли 15%. Це свідчить про подолання кризових явищ у галузі, ефективність функціонування в нових господарських умовах.

В цілому ж плодоовочеконсервна та інші галузі забезпечені тарою на рівні необхідних вимог. У постійному і найбільш динамічному розвитку в останні роки перебуває пакувальне господарство. Широке застосування нових видів упаковок характерне для м'ясо-молочної промисловості, виробництва безалкогольних напоїв. Мова йде про пластикову тару, вакуумні упаковки, полівіденові та полівінілхлоридні матеріали. Але дуже мало з асортименту таких упаковок виробляється у Херсонській області. Вони надходять з інших областей України, Росії, закупаються за кордоном. Це впливає на реалізаційні ціни кінцевої продукції. Слабка увага надається аналізу та контролю безпеки упаковок, їх впливу на продукти харчування. Незважаючи на певні успіхи у дизайні, зовнішньому оформленні продукції, вона все ще поступається закордонним

аналогам за цими показниками. Тому у перспективі з метою підвищення еколого-економічної ефективності пакувального господарства необхідно збільшити кількість установок для виробництва сучасних видів тари та забезпечити їх сировиною; раціоналізувати зв'язки по поставках таропакувальних матеріалів у напрямі орієнтації на вітчизняні підприємства; ширше використовувати можливості обласних підприємств галузі, зокрема Цюрупинського целюлозного комбінату.

2.6. Важливі екологічні функції в умовах степових агроландшафтів здійснюють природоохоронні території, лісонасадження, полежахисні лісосмуги, санітарні зелені зони. Лісистість території Херсонської області коливається від 0,8 до 13,0 га на 100 га території. Найменш залісненими є Верхньорогачицький, Високопільський, Горностаївський, Іванівський, Каховський, Нижньосірогозький, Нововоронцовський, Новотроїцький, Скадовський, Чаплинський, тобто, більш ніж половина адміністративних районів Херсонської області. Рівень лісистості в них менший 2 га на 100 га території.

Практично усі райони Херсонської області потребують додаткового відведення територій з найбільш небезпечною екологічною ситуацією під природоохоронні або ж території із зменшеним господарським навантаженням. В області дуже мало пам'яток природи, ландшафтні парки відсутні. Заповідні ж території представлені плавнями, болотистими та лиманними ландшафтами.

У пониззях Дніпра, навколо Херсону, виник справжній дачний мегаполіс. Це дозволило впорядкувати та окультурити землі, на зручні для використання колективними сільськогосподарськими підприємствами, задовольнити потреби населення в активному відпочинку та оздоровленні, стимулювало розвиток транспортної інфра-

структури; комунікацій, зв'язку, електромереж, торгівлі та громадського харчування. Разом з тим надзвичайно інтенсивне освоєння лиманів Дніпра вимагає серйозного екологічного контролю за дотриманням санітарно-комунальних норм, використанням добрив, водопостачанням та станом води й інших компонентів довкілля. Важливим заходом у цьому випадку має бути масова пропаганда екологічних знань, екологічно безпечного господарювання на землі.

Важливими елементами екологічної інфраструктури є очисні споруди тваринницьких комплексів та переробних підприємств. Якщо на тваринницьких комплексах є очисні споруди, установки для аеронарізації повітря, гноєсховища, то тільки одиниці з них мають санітарні зони у вигляді смуг зелених насаджень. Не завжди витримуються нормативи віддалі від населених пунктів. Враховуючи зменшення поголів'я практично у всіх галузях тваринництва, екологічні проблеми в ньому стали менш значними.

Високий рівень забезпеченості очисними спорудами характерний для підприємств переробних галузей АПК. При забезпеченості очисними спорудами в 100%, неочищених стічних вод немає, але недостатньо очищеними є всі використані. Це можна пояснити недосконалістю очисного обладнання, яке не може знешкоджувати певні хімічні сполуки. Це ж стосується і викидів в атмосферу. На всіх підприємствах харчової промисловості вони не перевищують ГДК, але є досить значними. З метою знешкодження промислових стоків, у Херсонській області розроблена Програма будівництва очисних споруд, яка охоплює практично всі райцентри області та м. Херсон. Її здійснення дозволить значно поліпшити екологічну обстановку в галузі.

Цій же меті служить і подальший розвиток шляхового будів-

ництва. Шляхова мережа, особливо в сільській місцевості, розвинута недостатньо. Її щільність - одна з найменших в Україні. Особливо це стосується внутрішніх районів області, а також Генічеського, Чаплинського. Будівництво шляхів внутрішньогосподарського, міжгосподарського та районного значення дасть змогу значно підвищити еколого-економічну ефективність АПК, сприятиме соціальному розвитку сільської місцевості в цілому.

Ш. Висновки та пропозиції.

В дисертаційній роботі розроблені теоретико-методологічні та методичні основи оцінки еколого-економічної ефективності функціонування виробничої інфраструктури регіонального АПК. Отримані результати та розроблені підходи до аналізу проблеми вказують на необхідність проведення досліджень у цьому напрямі. Акцентовується увага на еколого-економічних функціях виробничої інфраструктури, посиленні їх впливу на кінцеву ефективність функціонування агропромислового виробництва в цілому. В роботі визначені та охарактеризовані принципи розвитку і розміщення галузей і об'єктів виробничої інфраструктури АПК в ринкових умовах господарювання. Визначається поняття еколого-економічної ефективності функціонування виробничої інфраструктури регіонального АПК, обґрунтовуються методи, показники і критерії її оцінки.

У дисертаційному дослідженні встановлено вплив рівня та спеціалізації господарського розвитку, особливостей структури та розміщення природно-ресурсного потенціалу, соціально-економічних факторів на функціонування виробничої інфраструктури АПК Херсонської області. Визначено, що найбільший вплив на еколого-економічну ефективність регіонального АПК в цілому мають наступні компоненти виробничої інфраструктури: гідромеліоративна мережа, аг-

рохімічна служба, шляхове, складське, холодильне, таропакувальне господарство, власна екологічна інфраструктура у вигляді очисних споруд, природоохоронних заповідних територій та об'єктів.

Здійснений прогноз та обґрунтування основних напрямів розвитку названих інфраструктурних галузей, які здатні підвищити їх еколого-економічну ефективність. Серед них найбільше значення мають:

1. Розвиток гідромеліоративної мережі у північно-східних та внутрішніх районах Херсонської області. Створення належної ремонтної бази гідромеліоративної техніки та гідротехнічних споруд. Підтримка у належному експлуатаційному стані дренажної мережі. У фінансуванні гідропостачання для зрошення необхідна активна участь місцевих бюджетів та кредитних установ. У відповідності до величини зрошувальних площ повинна бути приведена кількість одиниць допувальної техніки.

2. Агрохімічна служба потребує досягнення 100%-ї забезпеченості капітальними складами для зберігання мінеральних добрив і пестицидів, зменшення та ліквідації диспропорцій у їх розміщенні. Особливу увагу треба звернути на безпеку зберігання мінеральних добрив та пестицидів у районах масового зрошення, приморських та придніпровських територіях з метою попередження їх можливого забруднення.

3. Важливе значення у підвищенні еколого-економічної ефективності функціонування регіонального АПК на етапі зберігання та розподілу готової продукції має забезпеченість складами та холодильниками для плодоовочевої продукції, картоплі. Особливої уваги потребує розвиток холодильного господарства. Адаже забезпече-

ність розподільними холодильниками задовольняється тільки на 70%.

4. В Херсонській області є значні внутрішні резерви для виробництва скляної та картонної тари на базі заводу склотари та целюлозного комбінату, що обумовлює раціональність розміщення її виробництва.

5. Важливим резервом застосування сучасних видів тари та упаковок є створення спільних підприємств відповідної спеціалізації з зарубіжними партнерами; встановлення таропакувального об'єднання на переробних підприємствах області; орієнтація на вітчизняних партнерів при закупках традиційних видів тари.

6. Особливої уваги потребує перспективний розвиток екологічної інфраструктури. У Херсонській області виконується Програма будівництва очисних споруд у всіх районних центрах та реконструкції існуючих, яка розрахована на період до 2000 року. Вона потребує належного фінансового забезпечення на основі вкладення коштів як місцевого бюджету, так і державного. Враховуючи критичний екологічний стан довкілля, непривабливий естетичний вигляд агроландшафтів, відсутність об'єктів заповідного та природоохоронного фонду у північно-східних районах області, а також територіальні резерви, які є в них, необхідно забезпечити виділення природоохоронних територій у вигляді ландшафтних парків, заказників. Взагалі доцільно виводити з інтенсивного господарського використання орні агроландшафти, які знизили свою продуктивність, з метою її відновлення. Їх площа може досягати, як свідчить передовий світовий досвід, 2% від загальної площі сільськогосподарських угідь. Такі землі можуть бути замінені культурними пасовищами та луками. Це дозволить значно зменшити активність процесів водної та вітрової ерозії.

7. В забезпеченні підвищення еколого-економічної ефективності виробничої інфраструктури АПК Херсонської області важливе значення має використання складових ринкового механізму господарювання. Так, необхідно використовувати приватизацію та оренду об'єктів галузей виробничої інфраструктури не тільки як матеріальний стимул для виробника, але і важливе джерело їх інвестицій. Для Херсонської області, враховуючи специфіку її агропромислової сфери економіки /необхідність додаткового фінансування зрошення/, необхідно запровадити пільгові умови при сплаті податків, забезпечити закупки сільськогосподарської продукції по більш високим цінам, можливо, створити спеціальний фонд для підтримки зрошення.

Важливе значення матиме також пільгове кредитне забезпечення природовідновних та природоохоронних робіт.

Основний зміст досліджень викладено в таких публікаціях автора:

1. Леушина О.А. Еколого-економічні проблеми сировинно-промислової зони Північного Приазов'я - Республіканська науково-практична конференція "Еколого-економічні проблеми розвитку промислового виробництва в умовах формування ринкових відносин". - Мелітополь, 1993, Ід.а.
2. Леушина О.А., Зеленська Г.Д. Значення оптимізації інфраструктури в підвищенні ефективності регіональних АПК - В зб.: "Економіко-географічні та екологічні проблеми Північного Приазов'я". - Мелітополь, 1995, с.105-106.
3. Транскордонні регіони і особливості формування транспортної інфраструктури /на прикладі Херсонської області/. - В зб.: "Проблеми узв'язки транскордонних магістралей і розвитку регіональної інфраструктури". - Луцьк, 1996, с.96-100.

4. Леушина Е.А. Значение производственной инфраструктуры АПК в комплексной переработке сельскохозяйственного сырья. - В зб.: "Безвідходна технологія, комплексне використання сировини - шляхи підвищення ефективності виробництва в умовах ринку", 1996, I д.а.
5. Ігнатенко М.Г., Петрова О.О., Леушина О.А. Методичні вказівки до курсу "Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища". - Херсон, 1997.

ВИБРАНО

ANNOTATION

Leushina E.A. Ecology-economical effectiveness of the AIC regional production infrastructure and directions of its improvement (after the example of Kherson region).

Dissertation manuscript to the candidate degree of the economical sciences with specialization 08.08.01 - the economy of nature resources and nature use, NAS Council of Ukraine on productive forces study. Kyiv, 1997.

Worked out: theoretic-methodological basis and directions of improvement of the AIC regional production infrastructure (after the example of Kherson region). Grounded: proportional development of infrastructure and distributions of its basic elements. Keywords: production infrastructure, ecology-economical effectiveness, irrigative network, market relations, nature use.

АННОТАЦИЯ

Леушина Е.А. Эколого-экономическая эффективность производственной инфраструктуры АПК региона и направления ее совершенствования (на примере Херсонской области).

Рукопись диссертации на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.08.01. - экономика природных ресурсов и природопользования. Совет по изучению производительных сил Украины НАН Украины. Киев, 1997.

Разработаны теоретико-методологические основы и направления повышения эколого-экономической эффективности производственной инфраструктуры агропромышленного комплекса региона (на примере Херсонской области). Обосновано пропорциональное развитие инфраструктуры и размещение основных ее элементов.

Ключевые слова: производственная инфраструктура, эколого-экономическая эффективность, гидромелиоративная сеть, рыночные отношения, природопользование.

Підписано до друку 9.04.97р. Формат 60/84/16.
Папір офсет. Умовн. друк. Арк. 1,5. Умовн. фарб.
відб. 1,5. Обл.-вид. арк. 1,5. Наклад 100 прим..
Зам. № 391.

Видавничий центр
редакції газети "Новий день",
332312, м. Мелітополь,
вул. К. Маркса, 21.

435935

AB 37.432